

УДК: 930.1 (575.2) (04)

Акматалиев А.Т.

к. филос. н., доцент Ошского технол. универ. им. М.М. Адышева, Кыргызская Республика

Акматова Г.Э.

ст. преп. Кыргызско-Узбекского Межд. универ. им. Б.Сыдыкова,

Кыргызская Республика

КООМДУН РУХАНИЙ ЖАШООСУНУН ДИАЛЕКТИКАСЫ

Изилдөөнүн предмети болуп коомдун руханий жашоосу эсептелет. Изилдөөнүн максаты катары коомдун руханий жашоосунун диалектикасын ачып берүү. Изилдөөнүн методдору: изилдөө процесинде системалык, тарыхый, формалдык-логикалык, абстракттуу, аналогиялык жана башка методдор колдонулду. Алынган натыйжаларда макаланын автору изилдөөнүн жүрүшүндө көрсөткөндөй, илимий-техникалык прогресс коомдун руханий турмушун татаалдантуучу фактор катары аракеттенет. Бул анын кесепеттерин алдын ала айтууга мүмкүн болбогондуктун касиети менен мүнөздөлөт, алардын арасында кыйратуучу көрүнүштөр бар. Демек, адам өзү жараткан жасалма дүйнөнүн чакырыктарына жооп бере алуу үчүн дайыма даяр болушу керек. Алынган натыйжалардын илимий баалуулугу коомдун руханий жашоосунун диалектикасын аныктоосунда турат. Алынган натыйжалардын практикалык мааниси коомдун руханий жашоосу бардык башка маселелер менен катар эң башкы орунда турат. Аталган тема боюнча изилдөөлөрдүн келечеги туурасындагы сунуштамалар: кийинки илимий изилдөөлөрдө коомдун руханий жашоосунун өнүгүүсүн, аткарган ролун жана ээлеген ордун кыйла тереңдетип изилдөө.

Негизги сөздөр: коом; руханий жашоо; диалектика; инсан; идеология; мамлекет; коопсуздук; индивид; демократия; баслуулук.

ДИАЛЕКТИКА ДУХОВНОЙ ЖИЗНИ ОБЩЕСТВА

Предметом исследования является духовная жизнь общества. Цель исследования – определение диалектики духовной жизни общества. Методы исследования: в процессе исследования использовались систематические, исторические, формально-логические, абстрактные, аналоговые и другие методы. Полученные результаты: автор статьи показывает в ходе исследования, что научно-технический прогресс выступает как фактор, усложняющий духовную жизнь общества. Для него характерна непредсказуемость его последствий, в том числе деструктивных явлений. Поэтому человек всегда должен быть готов ответить на вызовы созданного им искусственного мира. Научная ценность полученных результатов заключается в определении диалектики духовной жизни общества. Практическая значимость полученных результатов состоит в том, что духовная жизнь общества, наряду со всеми другими вопросами, имеет первостепенное значение. Рекомендации о перспективах исследований по данной теме в следующем научном исследовании будет более углубленное изучение развития, роли и места духовной жизни общества.

Ключевые слова: общество; духовная жизнь; диалектика; личность; идеология; государство; безопасность; индивид; демократия; ценность.

DIALECTICS OF THE SPIRITUAL LIFE OF SOCIETY

The subject of research is the spiritual life. The purpose of the study is the dialectics of the spiritual life of society. Research methods: systematic, historical, formal-logical, abstract, analog and other methods were used in the research process. Results: The author of the article shows in the course of the study that scientific and technological progress acts as a factor that complicates the spiritual life of society. It is characterized by the unpredictability of its consequences, including destructive phenomena. Therefore, a person must always be ready to respond to the challenges of the artificial world he has created. The scientific value of the results obtained lies in the definition of the dialectics of the spiritual life of society. The practical significance of the results obtained lies in the fact that the spiritual life of society, along with all other issues, is of paramount importance. Recommendations on the prospects for research on this topic: in the next scientific research there will be a more in-depth study of the development, role and place of the spiritual life of society.

Key words: society; spiritual life; dialectics; personality; ideology; state; security; individual;

democracy; value.

Киришүү. Азыркы руханий кырдаалдын мүнөздүү өзгөчөлүгү анын эң терең карама-каршылыгы болуп саналат. Бир жагынан, жакшы жашоого болгон үмүт, көз жоосун алган келечек бар. Башка жагынан алганда, бул тынчсыздануу жана коркууларды алып келет, анткени адам жалгыз калып, болуп жаткан окуялардын улуулугуна жана маалымат деңизине адашып, коопсуздук кепилдиктерин жоготот. Илимде, техникада, медицинада чоң жеңиштерге жетишүүгө, каржылык кубаттуулуктун жогорулашына, адамдардын ыңгайлуулугунун жана жыргалчылыгынын өсүшүнө, турмуштун жогорку сапатына ээ болушуна жараша азыркы кездеги руханий турмуштун ыраатсыздык сезими өсүүдө. Көрсө, илимдин, техниканын, медицинанын жетишкендиктери адамдын кызыкчылыгы эмес, зыяны үчүн пайдаланылышы мүмкүн экен. Акча, ыңгайлуулук үчүн кээ бир адамдар башкаларды аёосуз жок кыла алышат.

Ошентип, мезгилдин негизги карама-каршылыгы илимий-техникалык прогресстин адеп-ахлактык прогресс менен коштолбогондугунда турат. Тескерисинче, үгүттөөчү жаркын келечектин туткунунда калган элдин калың катмары өздөрүнүн адеп-ахлактык таянычтарын жоготуп, руханий жактан маданияттан жаңы доорго туура келбеген баланстын түрүн көрүшөт. Мына ушулардын фонунда XX кылымда гитлердик жана сталиндик лагерлер, терроризм, адам өмүрүн девальвациялоо мүмкүн болгон. Тарых көрсөткөндөй, ар бир жаңы кылым мурунку караганда алда канча көп курмандыктарды алып келген – азыркыга чейин коомдук турмуштун динамикасы ушундай болуп келген. Ошол эле учурда ар кандай коомдук-саясий шарттарда жана өлкөлөрдө, анын ичинде маданияты, философиясы, адабияты өнүккөн, гуманитардык потенциалы жогору өлкөлөрдө эң катаал мыкаачылыктар, репрессиялар жасалган. Аларды көбүнчө жогорку билимдүү, агартуучу адамдар жүргүзүшкөн, бул аларды сабатсыздыкка жабыштырууга жол бербейт. Жапайчылыктын жана мизантропиянын фактылары ар дайым эле коомчулуктун кеңири сынына ээ боло бербегени жана али да ала бербей жаткандыгы да таң калыштуу.

Изилдөө. Философиялык талдоо XX кылымдагы окуялардын жүрүшүн жана руханий атмосфераны аныктап, XXI кылымдын башында өз таасирин сактап калган негизги факторлорду аныктоого мүмкүндүк берет. Илим менен техниканын болуп көрбөгөндөй прогресси XX кылымдын кайталангыс оригиналдуулугун аныктаган [1, 32-б.]. Анын кесепеттерин азыркы жашоонун бардык чөйрөлөрүндө түзмө-түз байкоого болот. Акыркы технология дүйнөнү башкарууда. Илим ааламды таануунун формасы гана болбостон, ошондой эле дүйнөнү өзгөртүүнүн негизги каражаты болуп калды. Адам планеталык масштабда геологиялык күчкө айланды, анткени анын күчү кээде табияттын өзүнөн да ашып кетет [2, 112-б.].

Акыл-эске, агартууга, билимге болгон ишеним ар дайым адамзаттын руханий жашоосунда олуттуу фактор болуп келген. Бирок, элдердин үмүтүн туудурган европалык агартуунун идеалдары эң цивилизациялуу өлкөлөрдө андан кийинки кандуу окуялардын астында тебеленди. Ошондой эле илим менен техниканын акыркы жетишкендиктери адамдарга зыян келтирүү үчүн колдонулушу мүмкүн экени белгилүү болду. XX кылымда мүмкүнчүлүктөргө болгон кумарлануу, автоматташтыруу эмгек процессинен уникалдуу чыгармачыл принциптерди сүрүп салуу коркунучу менен коштолуп, адамдын иш-аракетин автоматка техникалык тейлөөгө чейин кыскартуу коркунучун жараткан. Интеллектуалдык эмгекти төңкөрүш кылып, адамдын чыгармачылык өсүшүнүн факторуна айланган компьютер, маалымат жана маалыматташтыруу коомго, адамга, массалык аң-сезимге таасир этүүчү кубаттуу каражат болуп саналат [3, 45-б.]. Атайын билими жана жогорку технологиялары бар, билимдүү адамдар гана даярдай турган кылмыштардын жаңы түрлөрү мүмкүн болуп калды.

Ошентип, илимий-техникалык прогресс коомдун руханий турмушун татаалдаштыруучу фактор катары аракеттенет. Бул анын кесепеттерин алдын ала айтууга мүмкүн болбогондуктун касиети менен мүнөздөлөт, алардын арасында кыйратуучу көрүнүштөр да бар. Демек, адам өзү жараткан жасалма дүйнөнүн чакырыктарына жооп бере алуу үчүн дайыма даяр болушу керек. XX кылымдын руханий өнүгүү тарыхы илим менен техниканын чакырыктарына жоопторду изденүү, өткөндүн сабактарын жана мүмкүн болуучу жаңы коркунучтарды кескин түрдө ишке ашырууну күбөлөндүрүп, коомдун адеп-ахлактык негиздерин чындоо боюнча иштер келе жа-

тат. Бул бир жолку чечим эмес [4, 77-б.]. Ал кайра-кайра көтөрүлүп, ар бир муун өткөндүн сабактарын эске алып, келечекти ойлоп өз алдынча чечиши керек.

XX кылым мамлекеттин күчүнүн болуп көрбөгөндөй өсүшүн жана анын коомдук жана жеке турмуштун бардык чөйрөлөрүнө, анын ичинде руханий чөйрөгө тийгизген таасирин көрсөтүү. Мындай баш ийүүнүн чегинде адамдын бар болушунун бардык көрүнүштөрүн өзүнө баш ийдирүүгө жана дээрлик бүтүндөй калкты камтууга болгон жөндөмдүүлүгүн ачкан адамдын мамлекетке толук көз карандылыгынын фактылары бар. Мамлекеттик тоталитаризм XX кылымдын тарыхында өз алдынча феномен катары каралышы керек. Ал тигил же бул идеология, мезгил же саясий бийликтин түрү менен гана чектелбейт, бирок бул маселелер өтө маанилүү. Чындыгында, демократиянын таянычы саналган өлкөлөр да XX кылымда жарандардын жеке жашоосуна кол салуу тенденцияларынан (АКШдагы Маккартиизм, Германияда «кесиптерге тыюу салуулар» ж.б.) кутула алышкан жок. Жарандардын укуктары ар кандай кырдаалдарда жана эң демократиялуу мамлекеттик түзүлүштө бузулат. Бул мамлекеттин өзү өзгөчө көйгөйгө айланып, коом менен адамды өзүнө баш ийдирүү ниети бар экенинен кабар берет. Белгилүү бир этапта адамды мамлекеттин өзүм билемдигинен коргоого умтулган бейөкмөт укук коргоо уюмдарынын ар кандай формалары пайда болуп, өнүгүп жатканы бекеринен эмес [5, 111-б.].

Мамлекеттин күчүнүн жана таасиринин өсүшү мамлекеттик кызматкерлердин санынын өсүшүнөн байкалат: репрессиялык органдардын жана атайын күчтөрдүн таасирин жана жабдууларын күчөтүү; коомдун ар бир жараны жөнүндө эң кенири маалыматты чогултууга жана адамдардын аң-сезимин берилген мамлекеттик идеологиянын рухунда массалык түрдө иштеп чыгууга жөндөмдүү кубаттуу пропагандалык жана маалыматтык аппаратты түзүү. Кырдаалдын ыраатсыздыгы жана татаалдыгы мамлекеттин мурда, азыркы учурда да коом жана жеке адам үчүн зарыл экендигинде турат. Чындыгында, коомдук болмуштун табияты адам бардык жерде жакшылык менен жамандыктын эң татаал диалектикасына туш болот. Адамзаттын эң күчтүү акылдары бул көйгөйлөрдү чечүүгө аракет кылышкан. Коомдун өнүгүүсүнө жол көрсөткөн бул диалектиканын жашыруун себептери азырынча белгисиз бойдон калууда. Демек, күч, зордук-зомбулук, азап дагы деле адам жашоосунун айныксыз шериктери. Адеп-ахлакты жумшартуучу маданият, цивилизация, демократия таанылгыс болуп кала берет, анын астында жырткычтык менен жапайычылыктын туңгуюктары да катылган. Бул катмар мезгил-мезгили менен бир, андан кийин башка жерден, ал тургай бир нече жерден үзүлүп, адамзат үрөй учураарлыктардын, мыкаачылыктардын жана жийиркеничтүү иштердин туңгуюгунун четинде калат. Ал эми бул туңгуюкка түшүүгө жол бербеген жана жок дегенде цивилизациянын көрүнүшүн сактап кала турган мамлекет бар. Ошол эле адам болмушунун трагедиялык диалектикасы аны же өзүнүн кумарларын ооздуктоо үчүн институттарды түзүүгө же ошол эле кумарлардын күчү менен аларды жок кылууга мажбурлайт [6, 72-б.].

Бирок, эгерде мамлекет жана анын бүтүндөй жарандардын коопсуздугунун негизи болгон токтотуучу күчү болбогондо, коомчулуктун мамлекеттен тартып жаткан азабы, анын тагдырына тийе турган жамандыктан кыйла аздык кылат. Н.А. Бердяев мамлекет жер бетинде бейишти куруу үчүн эмес, тозокко айланбашы үчүн жашайт. Тарых көрсөтүп тургандай, мамлекет кыйраган же алсыраган жерде адам башкарылгыс жаман күчтөрдүн алдында коргонуусуз болуп калат. Мыйзамдуулук, сот, администрация алсыз болуп калат. Адамдар мамлекеттик эмес уюмдардан жана ыйгарым укуктардан коргоону издей башташат, алардын мүнөзү жана аракеттери көбүнчө кылмыш мүнөзүнө ээ. Ошентип, кулчулуктун бардык белгилери менен жеке көз карандылык орнойт. Аны Гегель алдын ала айткан, ал адамдар ишенимдүү мамлекеттүүлүктүн же кошумчалай кетсек, “күчтүү колдун” зарылдыгын сезүү үчүн коргонуусуз абалда калыш керек экенин байкаган. Ал эми ар бир жолу алар өздөрүн ойдон чыгарылган эркиндиктин жолуна алып баргандарды ырайымсыздык менен эскерип, мамлекеттин түзүлүшүн жаңыдан баштоого аргасыз болушкан, бул чындыгында андан да чоң кулчулукка айланат [7, 132-б.].

Ошентип, азыркы коомдун турмушунда мамлекеттин мааниси чоң. Бирок, бул жагдай мамлекеттин өзүнөн келип чыккан жана мамлекеттик машинанын кудуреттүүлүгүнө, анын бүтүндөй коомду өзүнө сиңирүү тенденцияларында чагылдырылган коркунучтарга көз жумуп коюуга мүмкүндүк бербейт. XX кылымдын тажрыйбасы коом бирдей коркунучтуу эки чекке

такалат: бир жагынан мамлекеттин талкаланышына, экинчи жагынан анын коомдун турмушунун бардык жактарына басымдуу таасирине туруштук бере алышы керектигин көрсөтөт. Бүтүндөй мамлекеттин жана ошол эле учурда жеке адамдын кызыкчылыктарынын сакталышын камсыз кылган оптималдуу жол жарансыздыктын башаламандыгы менен мамлекеттик тираниянын ортосундагы салыштырмалуу тар ажырымда жатат. Бул жолдо чектен чыгып кетпей калуу өтө кыйын. Мамлекеттин кудуреттүүлүгүнө каршы туруу үчүн бул коркунучту түшүнүү, өлүмгө дуушар болгон каталарды эске алуу жана алардан сабак алуу, ар бир адам үчүн жоопкерчилик сезимин ойготуу, мамлекеттик кыянаттыктарды сыңдоо, жарандык коомду өнүктүрүү, адам укугун коргоо жана мыйзам үстөмдүгү - жок.

Жыйынтыктар:

1. Азыркы турмуштун массасынын фонунда реалдуу болуп калган коркунучтардын бири – бул диний фундаментализмдин ашынган формаларында жана сектачылыктын, өзгөчө тоталитардык типтеги таасиринин күчөшү. Бул адамдар тарабынан салттуу баалуулуктарды жоготуу, тарыхый тамырлардан ажырап калуу жана келечектүү теориялардан көңүл калуу фонунда мүмкүн болду. Диний фундаментализм жана тоталитаризм адамдардын ишенчээктигинен пайдаланып, адамдын жеке жашоого болгон укугун чектейт, диний байланыштарды кошпогондо, адамды коомдук байланыштардан ажыратат жана көбүнчө экстремизм менен терроризмдин өзөгүн алып жатат. «Адам-масса» катмар эмес, коомдун бардык топторунда жана чөйрөлөрүндө кеңири таралган заманбап орточо адамдын бир түрү. Ал өзүн элита жана интеллектуал деп эсептеген чөйрөдө да болушу мүмкүн. Анын өзгөчөлүктөрү бардык жерде кездешет жана ошол эле учурда ал эч жерде жоктой көрүнөт. Бул анын өзгөрмөлүүлүгүнө байланыштуу, б.а. өзүн-өзү өзгөртүү мүмкүнчүлүгү. Массалык адам өзүнүн жеңүү мүмкүнчүлүгүнө ээ. Буга эч кандай тышкы тоскоолдуктар жок, бардык тоскоолдуктар ички мүнөзгө ээ, ошондуктан аларды жеңүүгө болот;

2. Азыркы руханий кырдаалдын мазмунуна жана мүнөзүнө маданияттын, өзгөчө искусствонун динамикасы, алардын классикалык эмес абалга өтүшү олуттуу таасир эткен. Классикалык искусство концептуалдык айкындыгы жана визуалдык жана экспрессивдүү каражаттардын тактыгы менен айырмаланган. Классиктердин эстетикалык жана адеп-ахлактык идеалдары анын образдары жана каармандары сыяктуу ачык-айкын, оңой таанылат. Классикалык искусство адамдагы эң сонун сезимдерди, ойлорду ойготууга умтулгандыктан, бийик көтөрүлгөн. Классикадагы бийик менен жапыздын, сулуу менен көрксүздүктүн, чындык менен жалгандын ортосундагы чек ара абдан ачык көрүнүп турат.

Адабияттар тизмеси:

1. Введение в философию [Текст] / Учебник для высших учебных заведений, 2 том. / Под ред. И.Т. Фролова.- Москва, 2009.- 623 б.
2. **Миронов, В.В.** Философия [Текст] / В.В.Миронов // Учебник для вузов. - Москва, 2009.- 885б.
3. Новая философская энциклопедия [Текст] / 1-4 т. -М.: Мысль, 2008.-122 б.
4. **Радугин, А.А.** Философия [Текст] / А.А.Радугин // Курс лекций. – Москва, 2007.- 161б.
5. **Спиркин, А.Г.** Философия [Текст] / А.Г.Радугин // Учебник. – Москва, 2009.- 97б.
6. **Токарева, С.Б.** Проблема духовного опыта и методологические основания анализа духовности [Текст] / С.Б.Токарева. – Москва, 2009. -256 б.
7. Философский энциклопедический словарь [Текст]. – Москва, 2008. - 840 б.
8. Кризис духовной сферы [Электронный ресурс].- Бюллетень науки и практики, 2022. - Т.8. - №4. - С. 560-566.- Режим доступа: <https://doi.org/10.33619/2414-2948/77/68>
9. <https://archive.org/details/endofreformnewde0000brin> [Электронный ресурс].- 2022.
10. **Ырзаков, Д.А.** Влияние музыки на духовно - культурные и этические ценности [Текст] / Д.А. Ырзаков, Г.Э. Тилебаева, А.М.Камчыбеков // Наука. Образование. Техника. – Ош: КУМУ, 2021. – №2. - С. 57 – 63.
11. **Тилебаева, Г.Э.** Духовно-нравственные ценности и качества личности в современном обществе // Наука. Образование. Техника. – Ош: КУМУ, 2021. – №2. - С. 63 – 70.

DOI:10.54834/16945220_2022_2_95

Поступила в редакцию 18. 05. 2022 г.